

СИНИЦЯ А.С. ( канд. філос. наук, ст. викл.,  
Львівський державний університет фізичної культури)

### **ФІЛОСОФСЬКІ ЗОМБІ: ЛОГІКО-КОГНІТИВНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ**

*Проаналізовано аргумент від логічної можливості філософських зомбі, який використовується в філософії свідомості задля критики фізикалізму. Виявлено зв'язок цього аргументу із аргументом від мислимості Р. Декарта. Встановлено, що концепт філософських зомбі містить низку неточностей логічного і когнітивного характеру, що доводить його недостатність у процесі критики фізикалізму.*

*Ключові слова: філософія свідомості, філософські зомбі, мислимість, логічна можливість, фізикалізм.*

© Синиця А.С.

*Синица А. С. ФИЛОСОФСКИЕ ЗОМБИ: ЛОГИКО-КОГНИТИВНАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ Проанализировано аргумент от логической возможности философских зомби, который используется в философии сознания для критики физикализма. Выведено связь этого аргумента с аргументом от мыслимости Р. Декарта. Установлено, что концепт философских зомби содержит ряд неточностей логического и когнитивного характера, что доказывает его недостаточность в процессе критики физикализма.*

*Ключевые слова: философия сознания, философские зомби, мыслимость, логическая возможность, физикализм.*

*Synytsya A. PHILOSOPHICAL ZOMBIES: LOGIC-COGNITIVE INTERPRETATION The argument from logical possibility of philosophical zombies (p-zombies), used in philosophy of mind to critics of physicalism (philosophical concept that reduces the mental to the physical), is analyzed. Philosophical zombie is a hypothetical creature similar to human being, but deprived of consciousness, ability to experience the qualia – the subjective properties of sensory experience. The argument from the logical possibility of philosophical zombies is based on the following assumption: if a certain situation is conceivable, meaning not internally contradictory, it is logically possible. The relation of this argument and the conceivability argument by R. Descartes is showed. The notions of the assertors of zombies' argument (D. Chalmers) and the main critics of this argument (D. Dennett, J. Searle, late R. Kirk, K. Frankish) are considered. The author is not an apologist or adherent of physicalism, however notes that the concept of philosophical zombies contains a number of logical and cognitive inaccuracies proving its insufficiency to criticize physicalism.*

*Keywords: philosophy of mind, philosophical zombies, conceivability, logical possibility, physicalism.*

Одним із найвідоміших ментальних експериментів у сучасній філософії свідомості є експеримент із філософськими зомбі, тобто гіпотетичними істотами, які зовні і всередині нічим не відрізняються від звичайної людини, проте у них немає свідомості. Всі ментальні процеси, які відбуваються в організмі зомбі, відбуваються, немов у темряві. В ментальних експериментах із філософськими зомбі (біхевіоральними, неврологічними чи бездушними) значно менше обговорюється ситуація, звідки такі зомбі могли б взятися – чи шляхом виникнення на Землі-двійнику, чи в результаті медико-хірургічного втручання, чи в лабораторних умовах, чи з допомогою дії хімічних препаратів на свідомість людини

тощо. Мислителі, як правило, обмежуються констатацією того, що філософські зомбі є логічно можливими.

Дослідженню логічної можливості існування філософських зомбі присвячені наукові праці Р. Кірка, який у [13] вводить у філософський дискурс термін «філософські зомбі», К. Френкіша, який у [12] висуває аргумент від логічної можливості анти-зомбі, А. Алексєєва, Т. Кураєвої, А. Тумасяна, які в [1] розглядають можливість реалізації проекту створення штучної особистості і штучного суспільства, О. Фланагана та Т. Полгера, що у [11] запропонували принцип неважливості свідомості або свідомого інсесенціалізму, та ін., зокрема, В. Васильєва, Н. Гарнцевої, Д. Дубровського, Д. Іванова, С. Нагуманової. Проте названі автори недостатньо уваги звертають на логіко-когнітивний аспект проблеми філософських зомбі. Тому метою даної статті є критичний аналіз концепту філософських зомбі і його виражальних логіко-когнітивних можливостей у сучасній філософії свідомості.

Насамперед відмітимо, що передумови виникнення ідеї філософських зомбі можна віднайти у метафізиці Р. Декарта, його аргументації дуалістичної позиції нетотожності свідомості і тіла. В основі цієї аргументації імпліцитно наявна така інтуїція:

Якщо деяку ситуацію можна уявити (мислити), то ця ситуація є метафізично можливою.

Ситуацію існування свідомості без тіла можна мислити.

Отже, така ситуація метафізично можлива і як наслідок свідомість не тотожна тілу.

Дана ситуація стає зрозумілою на прикладі концепту людської душі. Певна частинка людини – душа, пов'язана з тілом, але може бути самостійною після смерті. Ми не можемо сказати, що насправді буде після смерті, але принаймні помислити самостійність існування свідомості (душі) можна. Якщо ж дещо можна уявити, то воно є можливим. Іншими словами, безтілесна свідомість є можливою. Якщо ж припускати, що свідомість є виключно фізичним процесом, то в такому разі про її безтілесність не може бути й мови. З цього випливає, що ментальні процеси не є тотожними фізичним процесам.

Разом з тим Р. Декарт у праці «Міркування про метод» (1637) погоджується із можливістю розглядати людське тіло «... як машину, яка, будучи зроблена руками Божими, незрівнянно краще влаштована й здатна до найдивовижніших рухів порівняно з будь-якою машиною, винайденою людьми... Якби існували такі машини, які мали б органи та будову мавпи або будь-якої іншої тварини без розуму, то ми не мали б жодної підстави, щоб визнати, що вони не тієї ж самої природи, як і ці тварини» [3, с. 72–73]. Щоправда Р. Декарт додає, що такі машини у випадку людей ніколи б не могли відповідати двом критеріям: по-перше, вони б ніколи не могли говорити осмислено, а по-друге, вони б ніколи не могли діяти свідомо.

Міркування Р. Декарта у XX ст. визначили структуру багатьох аргументів, спрямованих проти філософської доктрини фізикалізму, згідно з якою онтологія світу базується лише на матеріальній субстанції; розмови ж про ментальну (ідеальну) субстанцію не мають під собою істинного фактичного підґрунтя. До таких аргументів можна віднести модальний есенціальний аргумент С. Кріпке, аргумент провалу в поясненні Дж. Левіна, аргумент знання Ф. Джексона та аргумент зомбі Д. Чалмерса.

Відмітимо, що одним з перших, хто заговорив про можливість виникнення ситуації зомбі, був Т. Нагель, який у критичній рецензії «Армстронг про свідомість» (1970) прагнув спростувати не лише матеріалістичні погляди Д. Армстронга на природу свідомості, а й показати помилковість однієї панівної матеріалістичної думки, а саме «... що тотожність психічного й фізичного не вимагає перевірки чи заміни наших простих психологічних понять» [15, с. 394]. Т. Нагель прагне довести, що ми можемо уявити собі як існування свідомості без тіла, так і існування тіла без свідомості. Таке тіло ні зовні, ні всередині нічим не відрізняється від звичайної людини. Єдина особливість, яка буде у такого тіла – це власне відсутність будь-яких ментальних станів. І якщо таку ситуацію можна помислити, то очевидно, що ментальні стани тіла не є тотожні фізичним станам, а

сам каузальний аналіз ментальних понять, який здійснює Д. Армстронг, є помилковим. Т. Нагель одним з перших починає міркувати про існування філософських зомбі – істот, позбавлених свідомості, проте поведінка яких не відрізняється від людської. Щоправда сам Т. Нагель ще не вживає терміну «філософські зомбі» (чи просто «зомбі»).

Сам термін «зомбі» у філософію вперше вводить Роберт Кірк у науковій статті «Чуттєвість і поведінка» (1974), в якій намагається довести, що дескрипція зомбі «не містить суперечностей чи концептуальних абсурдів..., є логічно можливою» [13, с. 43]. Тема зомбі стала одразу популярною й дискусійною у філософії. Проте сам Р. Кірк, будучи спершу прихильником можливості існування зомбі, згодом відмовився від цієї ідеї. Так, у книзі «Зомбі і свідомість» (2005) [14, с. 45–50], критикуючи позицію епіфеноменалізму, він пропонує уявити собі доволі дивну ситуацію: нехай у нас є зомбі, двійник звичайної людини, але у нього процес оброблення візуальної інформації в мозку паралельно супроводжується картинками на його ступнях, що відповідають тим візуальним кваліа, які виникають у людини в тому ж випадку. Р. Кірк переконаний, що той калейдоскоп кваліа, які виникають на ступнях зомбі, немає нічого спільного із тими кваліа, які переживає людина. Хоча, по суті, епіфеноменальні кваліа не мають відрізнитися від цих зображень на ступнях зомбі. З цього Р. Кірк робить висновок, що уявити собі зомбі є неможливо, як і допустити правильність епіфеноменалізму, що неминуче впливає з цієї ситуації. Хоча, критикуючи даний експеримент Р. Кірка, потрібно відзначити, що в його розумінні кваліа втрачають одну із своїх невід’ємних ознак, а саме, що вони з’являються на ступнях, але ніяк не переживаються. В такому випадку це уже будуть не кваліа, а феномени, незрозуміло якої природи.

Цей аргумент Р. Кірка спрямований проти логічної можливості існування зомбі, яку розвиває Д. Чалмерс. Зауважимо, що, окрім аргумента від логічної можливості зомбі, у праці «Усвідомлюючий розум: у пошуках фундаментальної теорії» (1996) Д. Чалмерс наводить низку інших, уже відомих аргументів, які також мають на меті спростування фізикалістської можливості редукування ментального до фізичного. Д. Чалмерс прагне показати, що «будь-яка спроба такого впливання приречена на провал» [7, с. 104], зокрема, йдеться про такі аргументи як аргумент від мислимості, інверсія спектру, аргумент знання, провал у поясненні тощо.

Схематично аргумент від логічної можливості зомбі, запропонований Д. Чалмерсом, Н. Гарнцева записує так:

- 1) існування зомбі мислимо;
- 2) якщо існування зомбі мислимо, то воно логічно можливо;
- 3) якщо існування зомбі логічно можливо, то свідомість не володіє фізичною природою;
- 4) свідомість не володіє фізичною природою, і матеріалізм хибний» [2].

Д. Чалмерс доклав багато зусиль для того, щоб філософські зомбі стали невід’ємною частиною філософської літератури, анекдотів, ментальних експериментів. Аргумент від логічної можливості зомбі він вважає найсильнішим критичним аргументом проти фізикалізму. Для нього абсолютно нормальною є ситуація, коли його двійник – деякий філософський зомбі буде так, як і він, спостерігати за сходом сонця чи насолоджуватись ароматом кави, при чому в його голові протікатимуть ті ж самі психофізичні процеси, які щоправда не супроводжуватимуться виникненням жодних кваліа. Все це логічно (метафізично) можливо. Таку можливість потрібно відрізнити від номологічної (природної) можливості. Якщо певна ситуація не є внутрішньо суперечливою – вона логічно можлива. Цього достатньо для визнання хибності фізикалізму. І хоча цей висновок не дуже явно впливає із засновків, проте Д. Чалмерс наполегливо переконує і наводить немало аргументів для того, щоб продемонструвати його істинність. Він звертається і до поняття супервентності, і до відомого аргументу «Китайська нація» Н. Блока, розробляє і власні аргументи, в яких відбувається заміна нейронів їх дублікатами – електронними чіпами, що виконують ті самі функції тощо.

А. Елітцур вважає, що існує певна суперечність у міркуваннях Д. Чалмерса. Так, коли він і зомбі міркуватимуть про свідомість, то Д. Чалмерс необхідно відштовхуватиметься від тої ідеї, що вона у нього є й тому допускає можливість іншого зомбі. А от сам зомбі навряд чи зміг би допустити таку можливість [10, с. 43–72].

Критикує Д. Чалмерса і Дж. Серл, який у [5, с. 77–81] пропонує аргумент від мислимості людини із силіконовим мозком, який схожий на аргумент від логічної можливості зомбі, і навіть запропонований дещо раніше. Згідно з біологічним натуралізмом Дж. Серла, висновки Д. Чалмерса щодо можливості зомбі є дещо перебільшеними. Якщо ми створюємо зомбі, який фізично не відрізняється від нас, то у нього необхідно має виникнути свідомість, яка є не чим іншим як інтегральною властивістю структурно організованих нейронів.

Виглядає й так, що міркування Д. Чалмерса є логічно суперечливим, адже його можна записати таким чином:

Якщо у нас є структура мозку, аналогічна людській, то в ній виникає свідомість. (A → B) – *варіант людини*.

Якщо у нас є структура мозку, аналогічна людській, то в ній не виникає свідомість. (A → ¬ B) – *варіант зомбі*.

У нас є структура мозку аналогічна людській. (A)

Отже, в ній виникає свідомість (B) і не виникає свідомість (¬ B).

Можемо припустити, що за цим зразком К. Френкіш у статті «Аргумент анти-зомбі» (2007) [12] запропонував чи не найсильніший аргумент проти логічної можливості зомбі. Виявляється, що, користуючись тими ж логічними принципами, які використовує Д. Чалмерс, можна помислити й анти-зомбі – істоту, яка є повністю фізичною, проте яка все ж таки володіє свідомістю. Таким чином аргументи Д. Чалмерса є самоспростовними його ж власною зброєю. Аргумент анти-зомбі доводить уже не хибність, а істинність фізикалізму, й заперечує можливість того, щоб бути одночасно дуалістом і при тому зомбістом (як це має місце у випадку Д. Чалмерса).

Ще одним впливовим критиком можливості логічного існування зомбі є Д. Деннет, який проте використовує дещо інші аргументи й іншу методологію. Д. Деннет, критикуючи можливість існування зомбі, приходять до несподіваного, парадоксального висновку, що згідно із визначенням зомбі й розумінням природи людської свідомості, всі люди є зомбі, оскільки свідомість є продуктом еволюції, а квалія самі по собі не є чимось самостійним у світі. Вони є результатом фізичних процесів, що відбуваються в мозку. Між людьми і зомбі немає реальних відмінностей. Проте дефініція «Всі люди – це зомбі» повинна інтерпретуватися дуже обережно, адже «було б вищим проявом інтелектуальної нечесності цитувати це твердження відірвано від контексту» [8, с. 406]. Контекст цього твердження визначений розумінням того, що сама людина не може володіти первинною інтенціональністю як вродженою іманентною здатністю свідомості, що полягає у спрямованості на певні предмети. Людина є особливим видом зомбі, який Д. Деннет називає зімбо.

«Зімбо – це зомбі, що в результаті самоконтролю має внутрішній (але несвідомий) інформаційний стан вищого порядку, про його інші інформаційні стани нижчих порядків» [8, с. 310]. Людська свідомість таким чином є здатністю до самомоніторингу – спостереження за своїми діями із можливістю їх осмислення, опису, систематизації і класифікації на іншому (вищому) рівні, коли суб'єкт говорить про себе, свою самість, уже з позиції іншого суб'єкта, залишаючись самим собою. Н. Юліна вважає, що «деннетівський суб'єкт схожий не стільки на зомбі, скільки на кіборга, тобто істоту, зрощену із двох субстанцій – біологічної і соціальної, інтелект якої виник в результаті їх складної взаємодії» [6, с. 169–170].

Для Д. Деннета у процесі вивчення свідомості важливим є вивчення контентних, когнітивних, лінгвістичних і біхевіористичних аспектів досвіду, а не лише його нейрофізіології чи феноменального аспекту. Потрібно відмітити, що важливість

лінгвістичного аналізу полягає в тому, що основою досліджень людської поведінки служить не аналіз чуттєвої інформації, а дослідження лінгвістичної поведінки. Д. Деннет переглядає дані досвіду, робить «зміщення від акустичних, фізичних властивостей до ланцюжків слів» [9, с. 160]. Ці ланцюжки слів – це своєрідна інформація, яка може передаватися у вигляді книжкового тексту, аудіотексту, театральних дій тощо. Завдання філософа проте полягає в тому, щоб вийти за межі цього тексту. Тоді-то можна побачити, що людська самість може бути зrealizованою на інших носіях. Наприклад, можна створити комп'ютер, який писатиме про свої пригоди, осмислені нами твори, й ми вважатимемо, що істота, яка написала такий текст, є цілком розумною: «Робот-оповідач також, звичайно, є новелістом і інтерпретатором; самоінтерпретатором, що дає власне пояснення своєї діяльності в світі» [4, с. 436]. Звісно ми можемо припустити, що такий робот пройде тест Тюрінга й для сторонньої особи він буде видаватися цілком раціональною істотою, проте схоже, що він не розумітиме сам себе.

Отже, передумови виникнення аргументу філософських зомбі можна віднайти ще в філософії Р. Декарта. Саме цей французький мислитель запропонував аргумент від мислимості, згідно з яким мислимо зумовлює можливе. Згодом, базуючись на принципі мислимості зомбі, С. Кріпке було запропоновано модальний есенціальний аргумент, Дж. Левіном – аргумент провалу у поясненні, Н. Блоком, Т. Нагелем було розкритиковано методологію фізикалізму, а Д. Чалмерсом розроблено критику фізикалізму на основі аргументу філософських зомбі. Філософи у питанні можливості існування зомбі поділились на зомбістів (Д. Чалмерс) і антизомбістів (Д. Деннет, Дж. Серл, Р. Кірк у пізній період творчості).

На нашу думку, існування філософських зомбі як цілковитих аналогів людини (за винятком наявності свідомості) є фактично неможливим. А їх логічна можливість (чи не можливість) не спростовує (і не підтверджує) висновки фізикалізму, оскільки не показує зв'язку між мисленневими аргументами з однієї сторони й фізичними аргументами – з іншої.

Відмітимо, що якщо у зомбі всі ментальні чи психофізіологічні процеси протікають так само як і у людському мозку, то свідомість необхідно має виникнути. Оскільки в такому разі не можливо, щоб виникла поведінка аналогічна людській. Свідомість – це здатність відчувати різні психічні стани, мислити, приймати вольові рішення, усвідомлювати, що відбувається зовні й всередині тебе. Всі ці процеси визначають поведінку людини. Без них поведінка, аналогічна людській, є неможливою. Адже одна і та сама ситуація може викликати різні емоції й навіть одна й та сама людина по-різному буде діяти. Який же варіант поведінки обере зомбі, коли немає наперед заданого алгоритму чи детермінантів цієї поведінки? Можливою хіба-що є імітація такої поведінки високотехнологічними роботами. Але це лише симуляція ментальних процесів, а не їх реальне протікання в мозку. Якщо й буде створено робот, який буде аналогічний людині, то він діятиме не як зомбі, а як людина, її штучна копія, якій притаманна свідомість. Проте створення таких роботів, якщо й можливе, то потребує розширення методології фізикалізму й функціоналізму, винайдення абсолютно нових технологій, які б дозволили оперувати з матеріалами нового типу, врешті-решт дослідження можливостей клонування, вирощення окремих органів, в тому числі й мозку з можливістю його імплантації. Прояснення природи свідомості – це результат співпраці філософії й природознавства, зокрема, нанотехнологій, нейропсихології, квантової механіки, теорії штучного інтелекту тощо. Саме така співпраця дозволить успішно поєднати абстрактні моделі, гіпотези і теорії філософів із практичними результатами науковців-природничників.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев А. Ю. Проблема зомби и перспективы проектов искусственной личности и искусственного общества // А. Ю. Алексеев, Т. А. Кураева, А. К. Тумасян //

- Новое в искусственном интеллекте. Методологические и теоретические вопросы / Под ред. Д. И. Дубровского и В. А. Лекторского – М. : ИИнтелЛЛ, 2005. – С. 26–33.
2. Гарнцева Н. Антифизикалистские аргументы в учении Д. Чалмерса о сознании / Н. Гарнцева // Вопросы философии. – 2009. – № 5. – С. 93–106. [Электронный ресурс] / Режим доступа : [http://ecsocman.hse.ru/data/683/388/1223/x25B8zikalist\\_argumenty\\_Chalmersa.pdf](http://ecsocman.hse.ru/data/683/388/1223/x25B8zikalist_argumenty_Chalmersa.pdf)
  3. Декарт Р. Міркування про метод, щоб правильно спрямовувати свій розум і відшукувати істину в науках / Рене Декарт. – Київ : Тандем, 2001. – 104 с.
  4. Деннет Д. Почему каждый из нас является новеллистом / Д. Деннет // Юлина Н. С. Головоломки проблемы сознания: концепция Дэниела Деннета. – М. : Канон +, 2004. – С. 428–447.
  5. Сёрл Дж. Открывая сознание заново / Джон Сёрл. – М. : Идея-Пресс, 2002. – 256 с.
  6. Юлина Н. С. Головоломки проблемы сознания: концепция Дэниела Деннета / Н. С. Юлина. – М. : Канон +, 2004. – 544 с.
  7. Chalmers D. The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory / David Chalmers. – New York, Oxford : [Oxford University Press](http://www.oxfordup.com), 1996. – 432 p.
  8. Dennett D. C. Consciousness explained / D. C. Dennett. – Boston : Little, Brown and Co, 1991. – 511 p.
  9. Dennett D. C. How to Study Human Consciousness Empirically or Nothing Comes to Mind / D. C. Dennett // Synthese. – 1982. – Vol. 53. – № 2. – P. 159–180.
  10. Elitzur A. Consciousness makes a difference: reluctant dualist's confession / A. Elitzur // Irreducibly Conscious : Selected Papers on Consciousness / A. Batthyany, A. Elitzur eds. – Heidelberg : Universitätsverlag Winter, 2009. – P. 43–72.
  11. Flanagan O. Zombies and the function of consciousness / O. Flanagan, T. Polger // [Journal of Consciousness Studies](http://www.jocstudies.com). – 1995. – № 2 (4). – P. 313–321.
  12. Frankish K. The anti-zombie argument / K. Frankish // Philosophical Quarterly. – 2007. – № 57 (229). – P. 650–666.
  13. Kirk R. [Sentience and Behaviour](http://www.oxfordjournals.org/) / R. Kirk // Mind. – 1974. – № 83. – P. 43–60.
  14. Kirk R. Zombies and Consciousness / R. Kirk. – Oxford : Clarendon Press, 2005. – XII + 235 p.
  15. Nagel T. Armstrong on the Mind / T. Nagel // Philosophical Review. – 1970. – № 79. – P. 394–403.